

بررسی بیع شرط برای تخلص از ربا

نگارنده گان:

دکتر سید مجتبی حسین نژاد

(عضو هیئت علمی موسسه آموزش عالی پارسا)

مجتبی باوند سوادکوهی

حامد عابدی فیروزجایی

سرشناسه: حسین نژاد، سید مجتبی، ۱۳۶۴ -
عنوان و نام پدیدآور: بررسی بیع شرط برای تخلص از ربا/سید مجتبی حسین نژاد، مجتبی باوند، حامد عابدی فیروزجایی

مشخصات نشر: بابل: مبعث، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۲۸۰ ص.

شابک: ۲۰۰۰۰۰ ریال ۹-۳۵-۵۳۵۶-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: قیفا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۷۰-۲۷۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: خرید و فروش شرطی (فقه)

موضوع: خرید و فروش شرطی

موضوع: بهره (فقه)

موضوع: با و رباخواری

موضوع: بانک و بانکداری (فقه)

موضوع: بانک بانکداری -- جنبه‌های مذهبی - اسلام

شناسه افزوده: باوند سوادکوهی، مجتبی، ۱۳۶۴ -

شناسه افزوده: عابدی فیروزجایی، حامد، ۱۳۶۷ -

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ ب ۵۳ ج ۱۹۰/۱۹۰ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۴۰۵۳۱

انتشارات مبعث

عنوان: بررسی بیع شرط برای تخلص از ربا

مؤلف: دکتر سید مجتبی حسین نژاد، مجتبی باوند سوادکوهی، حامد عابدی فیروزجایی

ناشر: انتشارات مبعث

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰

تعداد صفحه: ۲۸۰

شابک: ۹-۳۵-۵۳۵۶-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

آدرس ناشر: مازندران، بابل، میدان آستانه امامزاده قاسم (ع) ساختمان نوین طبقه دوم

۰۹۱۱۱۱۱۵۴۲۹ همراه پست الکترونیکی: abdolahi_mabas@yahoo.com ۰۳۲۲۰۳۰۱۶

چکیده

این سخن حاوی دو بخش و فصل‌های متعدد می‌باشد. در ابتدا به مباحث مقدماتی از جمله ضرورت بحث از حیل ربا و پیشینه تاریخی آن می‌پردازد و سپس به مفاهیم رکیذ آن و اثرهایی که مرتبط با موضوع بحث است. پس از آن نکات عمده‌ای چون انواع ربا در فقه اسلامی و معرفی موضوع بحث تحریر محل نزاع و دیدگاه‌های فقهان و علماء را در بحث حیل ربا مطرح می‌کند و همچنین جواز و عدم جواز حیل ربا را با توجه به قواعد نخستین مورد ارزیابی و نیز نقد آن می‌پردازد و سپس بنای امام راحل (ره) و آیت‌الله مکارم در مورد آن بیان می‌گردد و در پایان، مایه‌ها، خاص مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. آن‌گاه نظر فقهاء در مورد بیع الشرط به خصوصه تبیین شده و در پایان پس از جمع‌بندی، نظریه قول مختار بیان می‌گردد. این نهاد فقهی از جهت عملی نیز با توجه به وسعتی که می‌توان در قلمرو آن داد، دارای کاربرد های اقتصادی فراوان است و می‌تواند به عنوان یک عقد

اسلامی بسیاری از مشکلات گردش پول را در بنگاه های اقتصادی حل کند و همان طور که بیان خواهد شد، غالب علماء بیع الشرط را قبول دارند و با توجه به وجود سه شرط اساسی که در این کتاب خواهد آمد، می توان از آن به عنوان حیلہی ربّا استفاده کرد.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۲	مقدمه
۱۳	بیان مسئله
۱۴	روش تحقیق
۱۵	فرضیه‌ها
۱۵	سؤالات اصلی و فرعی
۱۶	پیشینه موضوع
۱۶	ضرورت بحث
۱۸	پیشینه تاریخی حیل ربا
۲۵	بخش اول: کلیات
۲۶	فصل اول: مفهوم شناسی
۲۷	گفتار اول: معنای بیع در لغت و اصطلاح
۲۷	۱. واژه بیع در لغت
۲۹	۲. واژه بیع در اصطلاح فقها
۳۱	۳. اقسام بیع در اصطلاح فقه
۳۲	گفتار دوم: بررسی لغوی و اصطلاحی واژه خیار
۳۲	۱. واژه خیار در لغت
۳۳	۲. واژه خیار در اصطلاح فقه

۳۵.....	گفتار سوم: بررسی لغوی و اصطلاحی واژه شرط
۳۵.....	۱. واژه شرط در لغت
۳۶.....	۲. واژه شرط در اصطلاح فقه و عرف
۳۸.....	گفتار چهارم: معنای حیل و ربا در لغت و اصطلاح
۴۰.....	فصل دوم: مباحث مقدماتی
۴۱.....	گفتار اول: ربا و حیل آن در اسلام
۴۱.....	الف. انواء ربا در فقه اسلامی و حکم آن
۴۱.....	۱. ربای قرضی
۵۶.....	۲. ربای معاملی
۶۰.....	۳. حکم ربای قرضی و معاملی
۶۳.....	۴. حیل ربا
۶۳.....	الف. اقوال فقها در رابطه حیل ربا
۷۲.....	ب. بررسی دلایل جواز و عدم جواز حیل ربا
۸۹.....	ج. جمع بندی آراء و ادله فقها در رابطه با حیل ربا و نقی و بررسی آن
۱۲۸.....	گفتار دوم: مبانی جواز حیل ربا
۱۲۸.....	الف: راه‌های مجوزه حیل ربای معاملی
۱۳۵.....	ب. راه‌های مجوز حیل ربای قرضی
۱۴۵.....	بخش دوم: بیع الشرط، احکام و کاربرد آن در بانکداری بدون ربا
۱۴۶.....	مقدمه
۱۴۹.....	فصل اول: بیع شرط

۱۵۰	گفتار اول: مفهوم و ماهیت بیع الشرط و مروری بر ادبیات آن
۱۵۲	۱. ویژگی شرط خیار در بیع شرط
۱۵۴	۲. آثار بیع شرط
۱۵۹	۳. بیع الشرط و حیل ربا
۱۶۱	۴. اقسام بیع الخیار یا بیع الشرط
۱۷۳	گفتار دوم: بیع الشرط یا بیع الخیار در فقه شیعه
۱۷۸	گفتار سوم: بیع الوفاء
۱۷۸	۱. مفهوم بیع الوفاء
۱۷۹	۲. اسم های بیع الوفاء
۱۸۰	۳. اقوال در مسئله
۱۸۱	۴. پیشینه تاریخی
۱۸۳	گفتار چهارم: استفاده از بیع الشرط در قانون مدنی
۱۸۶	فصل دوم: احکام بیع الشرط
۱۸۷	مقدمه
۱۸۸	گفتار اول: دلایل صحت بیع شرط
۱۸۸	۱. اجماع
۱۸۸	۲. ادله خاص
۲۰۲	۳. ادله عام
۲۰۶	گفتار دوم: مستثنیات ادله صحت شرط و شرط در بیع شرط

گفتار سوم: حکم ثمنی که شرط رد آن در بیع الشرط می شود.....	۲۱۲
گفتار چهارم: مستقطات بیع الشرط.....	۲۱۷
۱. اسقاط بعد العقد.....	۲۱۷
۲. انقضای مدت و عدم رد ثمن.....	۲۲۰
۳. تصرف در ثمن.....	۲۲۱
گفتار پنجم: حکم تلف مبیع یا ثمن در بیع الشرط.....	۲۲۳
۱. ضمان تلف مبیع یا ثمن.....	۲۲۳
۲. حکم خیار در عود تلف مبیع یا ثمن.....	۲۲۶
گفتار ششم: حکم تصرف بیع در بیع الشرط.....	۲۲۹
۱. تصرف در مبیع بدون اذن بایع.....	۲۳۰
۲. تصرف در مبیع به اذن بایع.....	۲۳۴
گفتار هفتم: حکم اجاره مبیع در بیع الشرط.....	۲۳۷
۱. اجاره مبیع به بایع یا به اذن او.....	۲۳۷
۲. اجاره مبیع بدون اذن بایع.....	۲۳۹
گفتار هشتم: جواز اشتراط خیار برای مشتری در صورت رد ثمن در بیع الشرط.....	۲۴۲
فصل سوم: کاربرد بیع الخيار یا بیع الشرط در بانکداری بدون ربا.....	۲۴۶
مقدمه.....	۲۴۷
گفتار اول: مروری بر اقسام بیع الشرط.....	۲۵۱
۱. انواع ثمن.....	۲۵۱
۲. انواع رد ثمن.....	۲۵۱

۲۵۳.....	۳. انواع شرط رد ثمن.....
۲۵۵.....	گفتار دوم: شروط استفاده بانک از یک عقد.....
۲۵۸.....	گفتار سوم: ظرفیت فقهی بیع الشرط در تخصیص منابع.....
۲۶۱.....	گفتار چهارم: امتیازات استفاده از بیع الشرط.....
۲۶۳.....	گفتار پنجم: مشکلات استفاده از بیع الشرط.....
۲۶۶.....	گفتار ششم: انگیزه‌های مطلوب.....
۲۶۸.....	خاتمه.....
۲۷۰.....	منابع.....

بیان مسئله

«حرمت ربا» مسلم و مورد پذیرش تمام فرق اسلامی است تا جایی که برخی فقیهان آن را از ضروریات دین می‌دانند و هیچ تردیدی در اصل حرام بودن آن باقی نگذاشته‌اند و در مسائل دینی معتبر، با عنوان‌های گوناگون از زشتی ربا، سخن به میان آمده است و وحید هنر آیه قرآن در مذمت و حرمت ربا و روایات بسیار جای هیچ تردیدی برای مکافئه می‌گذارد.

اما در خصوص مصداق و کسب ربا، حرام دیدگاه‌های فقها و صاحب‌نظران مسلمان، تفاوت‌های اساسی به چشم می‌خورد. حال سؤال این است که انتخاب صواب از میان این دیدگاه‌های متفاوت کدام است؟ بدین است رسیدن به نظر صحیح، در سایه عمق‌نگری نسبت به غرض شارع در اصل آن حکم، میسر می‌شود که دسترسی به آن از لابلای متون دینی، تلاشی را همراه تعمق می‌طلبد.

آنچه بر اهمیت این مباحث افزوده است نوع نگرش اقتصاددانان سرمایه‌داری به پدیده ربا و بهره است که آن را از جایگاهی بس مهم و منحصر به فرد برخوردار می‌دانند تا جایی که برای آنان تصور یک نظام اقتصادی منهای بهره، غیر واقعی و دور از ذهن است در حالی که این نوع نگرش در یک نظام اسلامی پذیرفتنی

نیست. مسلماً چنین نفیی، اثباتی را می‌طلبد، به ویژه اینکه مطالبات جهانی پس از انقلاب شکوهمند اسلامی ما متوجه مجامع علمی فرهنگی ما شده است.

اینک در وضعیت کنونی با توجه به ویژگی بارز اقتصاد کشورهای در حال توسعه که مواجه با پدیده تورم و ضعف ارزش پول هستند می‌بایست نگرشی پویا و از طرفی همه‌جانبه را بذل نمود تا بتوانیم در چهار چوبه اقتصاد اسلامی راه‌حل‌های مناسبی را به تشنگان این مسیر ارائه دهیم.

لذا یکی از راه‌هایی که می‌شود جواب‌گوی اقتصاد در حال توسعه بود با حفظ حرمت ربا مسئله بیع الشرط می‌باشد. و اکنون بیش از چهار دهه با استفاده از فقه معاملات اسلامی الگوهای مختلف بانکداری اسلامی طراحی و با موفقیت در کشورهای اسلامی و حتی غیر اسلامی اجرا می‌شود و روز به روز در حال گسترش است که از جمله این الگوها بیع الشرط می‌باشد.

حقیقت این است که اگر بیع الشرط را به عنوان حیلۀ ی ربوی بپذیریم، در واقع ربا را به عنوان یک واقعیت موجود در ساختارهای اقتصادی جامعه پذیرفته‌ایم و این خود سمت و سوی ویژه‌ای را در روند برنامه‌ریزی اقتصادی به دنبال دارد و البته این مطالب به معنای پذیرش یا رد بیع الشرط نیست، بلکه نمایاندن اهمیت این مسئله از دیدگاه برنامه‌ریزی اقتصادی برای جامعه است.

روش تحقیق

روش تحقیق در این کتاب از جهت گردآوری مدارک کتابخانه‌ای و از

جهت کیفیت استدلال، نیمه اجتهادی و به صورت خلاصه است.

فرضیه‌ها

۱. ربای محرماتی است که هیچ اختلافی در بین علماء اسلام در مورد حرمت آن وجود ندارد.
۲. جواز حیل، های شرعی فی الجمله مورد اتفاق علماء می باشد.
۳. حیل، های ربا، از جمله بیع الشرط، اگر قصد جدی و عقلایی در بیع وجود داشته باشد، یک نوع حیل، شرعی به حساب می آید.

سؤالات اصلی و فرعی

در این کتاب به چند سؤال اصلی و فرعی پاسخ داده می شود.

سؤال اصلی

آیا بیع الشرط راهی برای فرار از ربا است؟ احکام آن کدام است؟

سؤال فرعی

۱. جایگاه بیع الشرط در میان حیل، های ربا کدام است؟
۲. مفهوم و ماهیت بیع الشرط از نظر فقه تشیع و تسنن کدام است؟

۳. کاربرد بیع الشرط در بانکداری بدون ربا چه می باشد؟

۴. چه دلائلی بر صحت این بیع وجود دارد؟

پیشینه موضوع

این موضوع جزء موضوعاتی است که اکثر علماء شیعه مورد بحث قرار داده‌اند که می‌توان از آنها به ابن زهره حلبی در غنیة النزوع و قاضی ابن براج در جواهر الفقه و علامه حلبی در فوائد الاحکام اشاره کرد و علماء متأخر نیز در این موضوع تحقیقاتی را ارائه کرده‌اند که می‌توان به شیخ اعظم انصاری (ره) در مکاسب اشاره کرد. ولی آخرین کار که به بیان فقهی انجام گرفته است «بیع الشرط یا بیع الخيار و استفاده آن در بانکداری اسلامی» است که توسط سید حسین میرمعزی ارائه شده است که بیشتر به جنبه استفاده آن در بانکداری اسلامی پرداخته است، ولی در این تحقیق، این بیع در عرصه‌های مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد.

لازم به ذکر است کاربرد بیع الشرط برای فرار از ربا در مورد آن مقاله مستقلاً وجود ندارد و مطالب پراکنده در کلام علماء نقل شده است، بنابراین از امتیازات این کتاب، بررسی این مسئله فقهی برای فرار و رهایی از ربا می‌باشد.

ضرورت بحث

بحث از حیل ربا به خصوص بیع الشرط مسئله روز جامعه دینی است که در فقه شیعه و سنی از آن سخن به میان آمده است. چرا که ابتلای به قرض ربوی

بیشتر بوده و حیل ربای قرضی که از آن جمله بیع الشرط دارای اهمیت بیشتر می‌باشد. آیاتی چون «إِنْ تَبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ» و «يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ» در مورد ربای قرضی است؛ چرا که ربا در مقابل صدقات واقع شده است و مناسب است بگوییم که منظور از ربای در آن، ربای قرضی است، علاوه بر این، قرض ربوی در زمان نزول این آیات امری رایج بوده و آیه ظلم تمام قرض‌های ربوی را باطل کرد.

همچنین با نگاهی به قرآن و روایات می‌اندازیم هر دین‌مداری را به تدبیر در جهت فرار از آن واصل دهد. اهل غلاظ و شدادی که رباخواری را اعلان جنگ با خدا و رسولش (ص) معرفی می‌نمایند. و یا در روایاتی که آن را اعظم از زنای متعدد با محارم در شریف‌ترین مکان معرفی می‌کند و نیز آن را موجب تباهی و هلاکت جامعه معرفی می‌کند.^۲

وقتی می‌بینیم در تعبیری منکر حرمتش را منکر ضروری دین معرفی نموده، جا دارد در این زمینه بحثی عمیق صورت گیرد تا مباد خدای نکرده کسانی بدون توجه، در این مرحله هولناک نیفتند. چنین ضرورتی این تکلیف را بر دوش مسئولان فرهنگی به خصوص علماء دینی می‌گذارد که به تبیین ربا و مسائل مربوط به آن پردازد چرا که سهل‌انگاری در این امر مهم موجب می‌شود که برخی

^۱. بقره، ۲۷۶.

^۲. وسائل شیعہ، ج ۱۸، باب ۱، از ابواب ربا، ۱۷.

از محرمات در جامعه دینی ترویج و به صورت یک فرهنگ درآید و همچنین جواز و عدم جواز حیل، تأثیر اساسی بر شکل‌گیری اقتصاد جامعه خواهد داشت. در اقتصاد جهان امروز که با وجود ربا به عنوان یک ضرورت تلقی می‌شود آیا می‌توان با تجویز حیل ربا به خصوص بیع‌الشرط این خلأ را پر نمود و یا راه دیگری را برای حل این مشکل باید جستجو کرد.

پیشینه تاریخی ربا

الف. مصر قدیم و یهره

انسان ذاتاً در پی تأمین منافع خود است و قهراً در روابط اجتماعی نیز در پی رسیدن به این هدف است. مثلاً در مورد پیشینه ربا می‌گفته‌اند از آنجا که بشر نمی‌توانست همه تولید خود را مصرف کند و از منفی یازهایش متنوع بود، مجبور شد با قرض دادن آن، از فسادش جلوگیری کند و در ابتدا به همین مقدار نفع قانع بود و لکن بعدها که طریق انباشت کالا را آموخت، خصوصاً در بابی که طرف مقابلش را محتاج و نیازمند می‌دید طالب سود بیشتری گردید، لذا از مقترض تعهد می‌گرفت که هنگام بازپرداخت چیزی بر مقدار اصل، بیافزاید و در مواردی که